

Gabriel Alomar) i, després, les posicions (no exemptes de polèmica) de Josep Carner, Carles Riba i Josep Pla pel que fa al gènere de la novel·la. També s'hi tracta, panoràmicament, la trajectòria literària de Pere Calders.

L'apartat «(Re)llegir» concentra determinades interpretacions que Castellanos dedicà a algunes de les obres més significatives del segle XX: «El comte Arnau», *Els sòts feréstecs*, *Solitud*, *Josafat*, *Aigua avall*, *Els tres al·lucinats*, *Vida privada*, *La ciutat i el tròpic*, *Bearn o la sala de les nines* i *Salamandra*. Són lectures complexes, basades en la contextualització i la recepció de cada obra, la seva adequació en el marc de les estètiques coetànies i el subratllat d'allò (el nietszcheanisme decebut del comte Arnau, l'esteticisme pusil·lànim de mossèn Llàtzer, la presa de consciència de la Mila o la naturalesa reprimida de Josafat, per exemple) que les fa perviure més enllà del moment en què es conceberen. Aquests dos volums són, sens dubte, peces imprescindibles en l'estudi i la comprensió d'allò que ens fa ser una cultura literària i ens fa créixer com a lectors atents i vius. El seu gruix i abast se situa, com diria el mateix Castellanos, dins la circumscripció de la humilitat i l'ambició: la humilitat de saber-se limitat en un projecte tan vast i ric; l'ambició d'haver-lo sabut dur a terme en tota la seva complexitat i subtilesa.

Llengua i identitat a Oriola en l'època foral

JOAQUIM MARTÍ MESTRE

Universitat de València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

joaquin.marti@uv.es

MAS I MIRALLES, Antoni, Jesús MILLÁN GARCÍA-VARELA i Brauli MONTROYA ABAT:

Llengua i identitat a Oriola en l'època foral, Alacant: Ajuntament d'Oriola, 2014.

En la introducció del primer treball del llibre, «La identitat nacional d'Oriola en l'època foral: La llengua com a argument» (ps. 9-29), l'autor, Antoni Mas i Miralles, recorda alguns conceptes bàsics que cal tenir en compte per entendre els plantejaments del capítol, com són la preponderància de la llengua entre els elements que defineixen una nació a l'edat mitjana i la necessitat de partir d'una definició pragmàtica de llengua, des de la visió oferida per la sociolingüística, on aquesta és inherent a la societat que la utilitza.

A continuació n'exposa l'objectiu: «analitzar el paper que va exercir la llengua entre els oriolans per a reivindicar la seua identitat nacional» (p. 11) durant l'època foral. Aquest treball complementa, per tant, alguns estudis fets amb anterioritat per part d'historiadors que s'ocupaven del tema de la identitat d'Oriola amb arguments històrics.

L'oposició a uns altres pobles, de cultura i llengua diferents, sobretot si són veïns, o en altres casos, si es tracta d'invasors, contribueix sovint a la presa de consciència de la identitat dels pobles i nacions. Això sol ser més habitual en els casos com Oriola, que ocupen una posició fronterera. En aquest sentit, els oriolans, situats en el límit del regne de València, a tan sols 20 quilòmetres de Múrcia, en els freqüents conflictes civils i eclesiàstics que mantingueren amb aquesta ciutat durant els segles XIV, XV i XVI, apel·len sovint a l'argument de la seua identitat nacional i lingüística catalana, diferent de la castellana dels veïns.

Antoni Mas comença repassant les rivalitats històriques entre Oriola i Múrcia des de la sentència arbitral de Torrellas (1304) i la incorporació de la governació d'Oriola al regne de València fins a la guerra de les Germanies, i demostra que la consciència nacional diferenciada d'Oriola respecte a Múrcia estava present en aquests conflictes. Passa a continuació al punt central del treball, on demostra la hipòtesi que la diferència lingüística de les dues poblacions és un element primordial del sentiment nacional de cada ciutat, el qual sovint es fa present en els conflictes que aquestes mantingueren durant l'època foral. En concret, en l'apartat «La llengua com a argument» (ps. 17-25) exposa diferents exemples en aquest sentit, com ara, el distint preu dels plets, segons que les actes estiguessen redactades en català o en castellà, les burles que els oriolans rebien quan visitaven Múrcia per la diferència idiomàtica, o l'argument de la diferència lingüística en la creació del bisbat d'Oriola i en l'adscripció dels convents i monestirs al regne de València. Així mateix, a partir dels testimonis d'Antoni Almúnia, notari i escrivà del Consell d'Oriola, i de Lluís Ocanya, assessor jurídic del governador i funcioari reial, procedent de Castella, els quals, a principis del segle XVII, redacten amb total normalitat les seues obres en català, el professor Mas conclou que en aquest temps els oriolans mantenien «una clara i ferma lleialtat [...] cap a la seua llengua pròpia i històrica» (p. 25).

El treball acaba amb un apartat on Mas i Miralles demostra que, a partir de la segona meitat del segle XVII, a causa de diferents factors, la pèrdua de la llengua catalana a Oriola va anar unida a la pèrdua de la identitat nacional catalana i valenciana, i a una identificació amb l'espanyol.

La primera versió del treball de Jesús Millán García-Varela «La llengua catalana a Oriola. Segles XIII-XIX. Testimonis i comentaris» (ps. 31-54) es va publicar en castellà («La llengua catalana en Orihuela, ss. XIII-XIX. Testimonios y comentarios»), l'any 1984, en el marc de la Campanya «Carles Salvador» de cursos de català a Oriola. L'any 2013 se'n publicà una versió corregida i augmentada, en el volum *Studia linguistica in honorem Francisco Gimeno Menéndez* (Alacant: Universitat d'Alacant).

En aquest capítol el professor Millán aporta diversos testimonis documentals que demostren la vinculació que ha tingut la llengua catalana amb Oriola al llarg dels segles. És sabut que el català fou la llengua pròpia dels oriolans des de la repoblació efectuada per Jaume I, el qual, segons es pot llegir en la *Crònica* de Ramon Muntaner, va poblar amb catalans no únicament Oriola, sinó fins i tot Múrcia.

cia i Cartagena. Si bé en aquestes darreres viles, pertanyents a la Corona de Castella, aviat es va imposar el castellà, en Oriola es mantingué la llengua catalana durant molts segles. Com ja comenta també Mas i Miralles en el treball anterior, la rivalitat que mantingué Oriola amb Múrcia i amb el bisbat de Cartagena al llarg de l'Edat Mitjana tingué un correlat en el conflicte idiomàtic que hi mantingueren, encara al segle XVI, després d'haver-se creat la nova diòcesi d'Oriola (1564).

D'altra banda, segons es desprén dels documents aportats pel professor Millán, durant l'època medieval, tant el nom de la llengua com el gentilici nacional dels oriolans era *català* i *llengua catalana*, i des de principis del segle XVI, apareix el terme *valencià*. Però sense que hi manquen els testimonis que encara continuen usant la primera denominació. Per exemple, el borrianenc Martí de Viciana, l'any 1564, deia que «En Orihuela e su tierra siempre se ha guardado la lengua catalana» (p. 35).

Al llarg del segle XVI els testimonis documentals procedents d'Oriola mostren que el català continuava essent la llengua pròpia dels seus habitants, si bé el doctor Millán aporta una partida de bateig de 1584 on aquesta llengua apareix barrejada amb la castellana (p. 37). Igualment, durant el primer terç del segle XVII és el català la llengua dels documents oriolans i la usada habitualment pels oriolans. Jesús Millán interpreta que l'ús de la llengua castellana en el comunicat oficial de la ciutat d'Oriola amb el qual manifesta la necessitat d'enviar deu soldats a la costa meridional de Catalunya amb motiu de la guerra amb França (1639) suggereix que hi hauria hagut un augment de la població immigrada no assimilada lingüísticament.

L'epidèmia de pesta de 1648 va representar la mort d'una bona part de la població d'Oriola (entre el 40 i el 60 per cent dels habitants) i, per tant, un increment de la immigració no catalanoparlant. Amb tot, algunes dades documentals aportades en aquest treball suggereixen que al darrer quart del segle XVII encara pervivia el català a Oriola en el nivell oral. En les actes municipals es continua fent servir la llengua catalana fins l'abolició dels Furs, l'any 1707.

Alguns testimonis del segle XVIII, com el de mossèn Marcel Miravete, suggereixen que entre les generacions oriolanes de la primera meitat d'aquesta centúria podria ser freqüent sobretot el domini passiu del català. Per últim s'hi aporten dos testimonis del segle XIX, els quals semblen suggerir que el català encara hi mantindria una certa presència. El treball es clou amb un esquema cronològic del desplaçament del català a Oriola.

En el treball de Brauli Montoya Abat, «L'oriolà: Una varietat siscentista de la llengua catalana» (ps. 55-112), aparegut publicat anteriorment en les *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona: PAM, 2003), l'autor es proposa confirmar, amb noves investigacions sobre processos judicials, la hipòtesi que ja va expressar en una monografia anterior (*Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*, Alacant, 1986) sobre la cronologia del desplaçament del català a Oriola. A més a més, estudia la fesomia lingüística de la varietat de la llengua catalana parlada pels oriolans

durant el segle XVII, el seu darrer segle de plena vigència, i el darrer del qual hom disposa de documentació adient.

En la primera part del capítol, el professor Montoya s'ocupa de l'ús de la llengua a Oriola, a través de diversos testimoniatges dels segles XVI, XVII i XVIII, distingint la durada del manteniment de la llengua catalana entre diversos barris de la ciutat.

En la segona part hom fa un repàs de la toponímia oriolana present i passada, constatant «com la catalanitat lingüística d'aquests topònims palesa la relativa proximitat en el temps de la pèrdua de la llengua que els va generar» (p. 75), i analitza els trets lingüístics més significatius d'aquests topònims.

En la tercera part del capítol Brauli Montoya s'ocupa amb profusió de detalls i de dades de l'estudi intern de la varietat de la llengua catalana parlada a Oriola al segle XVII, valent-se especialment dels processos judicials, i establint interessants i enriquidores correspondències del parlar oriolà del segle XVII amb els altres dialectes catalans, antics i actuals.

Conclou que el procés de substitució del català pel castellà a Oriola es va desenvolupar durant els segles XVII i XVIII, que cap a mitjan segle XVII el català s'hi trobaria en minoria, i l'extinció total dels parlants d'aquesta llengua tindria lloc poc abans de 1750, amb algunes diferències segons els barris de la ciutat. Així mateix, el doctor Montoya crida l'atenció, i emet un crit d'alarma, sobre els paral·lelismes d'aquell procés de substitució lingüística amb la situació sociolingüística actual de les terres valencianes més meridionals, sobretot en relació amb la ciutat d'Alacant, on estem assistint a un procés de substitució del català iniciat ja fa més d'un segle i mig.

A més dels treballs comentants, el llibre inclou un breu pròleg de Gregorio Canales, Director de la Seu Universitària d'Oriola, i un epíleg de la Regidora de Cultura d'Oriola, Rosa Martínez.

En definitiva, es tracta d'un llibre elaborat per tres investigadors, especialistes en el tema de la història de la llengua al sud valencià, procedents dels camps de la filologia i de la història; fet, per tant, amb un mètode científic inqüestionable, que es val de la consulta d'una documentació pertinent i ben contrastada. Estem, per tant, en presència d'un llibre rigorós, que ha de ser una fita ineludible en l'estudi de la història de la llengua catalana en les nostres comarques més meridionals. Al mateix temps, estem segurs que servirà per millorar el coneixement dels oriolans actuals sobre la seua història, i més en particular de la seua història lingüística, sense prejudicis de cap classe, i, per tant, per saber estimar la llengua catalana també com a pròpia.